

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА»
ДЛЯ АСПРАНТІВ**

(здобувачів вищої освіти
ступеня доктора філософії)

**Харків
2023**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

Електронне видання

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ
ПОСІБНИК
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА»
ДЛЯ АСПІРАНТІВ**

(здобувачів вищої освіти
ступеня доктора філософії)

**Харків
«Право»
2023**

*Рекомендовано до видання редакційно-видавничою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 31 серпня 2022 р.)*

Укладачі:

О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, Ю.Ю. Калиновський

Навчально-методичний посібник з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії) / уклад.: О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, Ю.Ю. Калиновський. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2023. 36 с.

© Данильян О. Г., Дзьобань, О. П.,
Калиновський Ю. Ю. 2023

© Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, 2023

ВСТУП

Актуальні проблеми філософії права є однією з фундаментальних навчальних дисциплін, яка передбачає формування й розвинення у аспірантів сучасного наукового мислення, закладення основ для усвідомлення філософсько-правових знань як системи та виступає методологічним засобом для досліджень в інших правових науках. Відповідна дисципліна призначена для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії).

Метою навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» є забезпечення усвідомлення аспірантами сутності, змісту й особливостей права з точки зору світоглядно-філософських й методологічних систем, розуміння ними основних типів філософсько-правової рефлексії, ролі філософсько-правових знань в діяльності юриста та в житті суспільства в цілому.

Завданням навчальної дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» є: формування та розвиток загальних, фахових та предметних компетентностей здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії, сформованих в результаті оволодіння аспірантами системою філософсько-правових знань, які виступають методологічними засобами для аналізу правової реальності, формування у них високих моральних якостей й навичок поведінки, що ґрунтуються на загальноновизнаних правових цінностях, розвинену правосвідомість і почуття відповідальності за виконання професійного обов'язку; навичок осмислення процесів у правовій сфері, що дозволять здійснювати самостійні наукові дослідження та розробляти практичні рекомендації у цій сфері, зокрема виходячи із нагальних завдань, що стоять перед Україною в контексті європейської інтеграції.

У результаті вивчення дисципліни «Актуальні проблеми філософії права» аспіранти повинні:

мати системні знання щодо головних проблем сучасної світової й вітчизняної філософії права, основних способів осмислення правової реальності; знати основні ідеї світової та вітчизняної філософсько-правової думки, історію становлення, етапи й особливості розвитку філософії права, основні категорії, поняття й концепції правової онтології, правової антропології, аксіології права та правової гносеології (епістемології) тощо, особливості їх виявлення в житті суспільства і юридичній практиці, актуальні філософські проблеми права в сучасному суспільстві, умови формування автономної особистості як суб'єкта права, її правосвідомості.

уміти самостійно аналізувати факти, явища і процеси правової реальності в їх діалектичному взаємозв'язку та з урахуванням змін, що відбуваються у світі й країні; критично оцінювати правову дійсність, соціальні процеси, політичні, економічні, екологічні, культурні, соціально-психологічні явища й події; формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтовувати власну світоглядну та громадянську позицію;

володіти методологією пізнання правових явищ та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних

володіти методологією наукового пізнання, творчої діяльності, застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.

Для аспірантів передбачено 30 годин лекцій та 30 годин практичних занять, а також 150 годин відведено для самостійної роботи.

Форма контролю – іспит.

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА»

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
(протокол № 1 від 11 серпня 2022 р.)

Розділ I. СВІТОГЛЯДНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

1. Філософія права, її предмет, структура та значення для формування світогляду юриста

Предмет філософії права. Особливості філософського осмислення права. Філософсько-правова рефлексія. Філософія права в системі соціально-гуманітарного знання. Філософія і філософія права. Філософія права в системі юридичних дисциплін. Філософія права, загальна теорія права, соціологія права. Головні питання та завдання філософії права. Основні розділи та функції філософії права. Значення філософії права для формування світогляду юристів.

2. Методологія філософії права

Методологія права та її рівні: філософський, загальнонауковий, юридичний. Філософія права як загальна методологія праворозуміння. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії: позитивістське та природно-правове мислення. Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність. Значення праворозуміння для правотворчості і правозастосування.

3. Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права

Правовий позитивізм: філософські витоки, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та критика. Основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), "чиста теорія права" (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт). Тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм.

Правовий об'єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та обмеженість. Історична школа права. Філософсько-правова концепція марксизму. Соціологічна юриспруденція.

4. Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності

Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки. Суб'єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення. Космоцентричне обґрунтування права в античних мислителів (Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон). Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Августин Аврелій, Ф. Аквінський). Формування передумов юридичного світогляду в філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер). Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу. Становлення юридичного світогляду: теорії природного права та суспільного договору (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (категоричний імператив та моральне обґрунтування права І. Канта, філософія права Г. В. Ф. Гегеля). Неокантіанство і неогегельянство.

5. Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб'єктивності

Концепції природного права інтерсуб'єктивістського напрямку: філософські витoki, позитивні й негативні риси, форми, світоглядно-методологічний потенціал. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах). Екзистенціалістська концепція права (Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апелль, Ю. Габермас). Природно-правова тенденція в аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

6. Вітчизняна філософсько-правова думка

Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права (Г. Сковорода, П. Юркевич) і національної ідеї (М. Костомаров, П. Куліш, Т. Шевченко) у "філософії серця". Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського. Академічна філософія права кінця ХІХ – початку ХХ ст. Соціокультурна філософсько-правова концепція Б. Кістяківського. Філософсько-правова думка радянських часів. Філософсько-правова думка в сучасній Україні.

Розділ II.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

7. Правова онтологія: природа і структура права

Онтологічні основи права. Право як особлива реальність. Нормативно-деонтологічна природа права. Належне і суще у праві. Онтологічна структура

права: природне і позитивне право, їх смисл і співвідношення. Сутність та існування права. Форми буття права (ідея права, закон, правове життя) та їх динаміка. Абстрактне й конкретне у праві. Сучасні дискусії про природу права. Поняття і умови здійснення права.

8. Правова антропологія: гуманістична природа права

Антропологічні основи права. Право як спосіб людського співіснування. Конфліктно-коопераційна природа людини як основа антропологічного обґрунтування права. Розум та емоції у праві. Феномен прав людини. Філософське обґрунтування ідеї прав людини. Людська гідність як джерело прав людини. Позитивування основних прав людини і проблема появи нових прав. Права людини та інститут громадянства. Феномен біженця. Особистість і право. Моральна, утилітарна та громадянська автономія. Особистість як суб'єкт права. Гуманістична природа права.

9. Правова аксіологія: ціннісні засади права

Роль цінностей у праві. Правові цінності: свобода, рівність, справедливість. Право як цінність. Свобода як визначальна характеристика людського буття й вища цінність. Ідея права як ідея свободи. Негативна й позитивна свобода. Межі свободи і межі прав людини. Свобода і відповідальність. Рівність як правова цінність. Свобода і рівність. Людська гідність як цінність. Справедливість як головна правова цінність і провідне поняття сучасної філософії права. Сучасні теорії справедливості. Почуття справедливості. Справедливість і рівність. Справедливість і свобода. Справедливість і солідарність. Ідея глобальної справедливості.

10. Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі права

Правосвідомість як предмет філософії права. Форми й рівні правосвідомості. Аксіоми правосвідомості. Право і мораль. Універсалізм та партикуляризм. Універсальне у праві: поняття загальнолюдських цінностей. Проблема універсальності прав людини. Державний суверенітет і “обов’язок захищати”. Особливості українського правового менталітету. Толерантність як складова універсалістського дискурсу. Плюралізм і толерантність. Проблема меж толерантності. Правова культура, детермінанти її формування. Культурні відмінності у розумінні права і ставленні до нього. Етнопсихологічні чинники впливу на правову культуру. Правові традиції. Філософсько-правовий аспект формування субкультури.

11. Правова епістемологія і правова герменевтика

Поняття та проблеми правової епістемології. Особливості осмислення права. Теоретичний та практичний розум. Природа юриспруденції. Класична та

некласична правова епістемологія. Герменевтична природа рефлексії права. Герменевтичне коло як структура розуміння. Осмислення права, правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики. Відтворення права в ході герменевтичних практик. Проблема судової правотворчості. Проблема істини у праві. Об'єктивна істина та принцип змагальності. Істина, справедливість та примирення.

12. Семіотика права

Семіотика права як філософсько-правова парадигма. Семіотичні форми буття права (символ, знак, код у праві). Соціально-ціннісна сутність права як знакової системи. Антропосеміоз права. Номо semioticus як знаковий тип соціального суб'єкта. Право як семіотично-функціональна граматики дій соціального суб'єкта: тактика і стратегія правового тексту.

13. Філософія юридичної практики

Юридична практика як спосіб раціоналізації людської життєдіяльності. Правова комунікація як форма правовідносин та засіб юридичної практики. Правова поведінка як категорія філософії права (правомірність, девіація, протиправність). Конфліктологія правової поведінки: морально-правові проблеми. Філософія правосуддя. Філософсько-правовий вимір прийняття судового рішення. Суддівське пізнання. Суддівський розсуд. Проблеми злочину і покарання у філософії права.

14. Філософія правової відповідальності

Філософсько-правове розуміння феномену відповідальності. Діалектична єдність свободи та відповідальності. Позитивна (перспективна) та негативна (ретроспективна) юридична відповідальність. Праксеологія (утилітаризм і прагматизм) правової відповідальності.

Природні та соціальні детермінанти позитивної правової відповідальності. Правова відповідальність як атрибут правовідносин. Філософсько-правове розуміння мети покарання. Філософія правової пенології.

15. Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

Філософські аспекти співвідношення держави і права. Людина і політико-правові інститути. Філософсько-правовий вимір влади. Право і влада. Поняття, види та принципи легітимації. «Суспільний договір» як модель легітимації. Бачення суспільної організації у філософсько-правових концепціях, теоріях, доктринах. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування в перехідних суспільствах. Глобалізація та її вплив на право. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні.

4. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Р о з д і л І. СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРАВА

Т е м а практичного заняття № 1

Предмет філософії права

(4 години)

План

1. Предмет філософії права. Особливості філософського підходу до права. Філософсько-правова рефлексія.
2. Філософія права в системі філософії та юриспруденції.
3. Основні питання і функції філософії права. Значення філософії права для підготовки майбутніх юристів.
4. Філософсько-правові дискусії в контексті новітньої історії.

Рекомендована література:

Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: Навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с.

Алекси Р. Природа філософії права. *Пробл. філософії права*. Київ-Чернівці, 2004. Т. II. С. 19–28.

Бачинін В. А. Філософія права и преступления. Харків: Фолио, 1999. С. 10–23.

Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення: монографія. Луганськ: Янтар, 2014. 800 с.

Козюбра М. Співвідношення філософії і загальної теорії права: історія і сучасність. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 107–115.

Лекція професора С. Максимова: Вступ до курсу «Філософія права». *Право України*. 2011. № 8. С. 373–386.

Поляков А. Верховенство права, глобалізація та проблеми модернізації філософії і теорії права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 2. С. 194–206.

Рабінович П. М. Філософія права як наука. Гносеологія права. Львів: Галиц. друкар, 2014. 232 с.

Радбрух Г. П'ять хвилин філософії права. *Пробл. філософії права*. Київ-Чернівці, 2004. Т. II. С. 95–97.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Т е м а практичного заняття № 2
Методологія філософії права
(4 години)

План

1. Поняття методології права та її рівні: юридичний, загальнонауковий, філософський. Філософія як загальна методологія праворозуміння.
2. Типи праворозуміння: позитивістське і природно-правове мислення.
3. Об'єктивізм, суб'єктивізм, інтерсуб'єктивність як способи обґрунтування права.
4. Значення праворозуміння для правотворчості і правозастосування.

Рекомендована література:

Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Методи правового дослідження. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т 2. Харків: Право, 2017. С. 456-460.

Максимов С. И. Мировоззренческо-методологические подходы к осмыслению права. Філософія права: сучасні інтерпретації: вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2011). 2-ге вид., доповн. Харків: Право, 2012. С. 79–105.

Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система: монографія. Харків: Право, 2017. 336 с.

Праворозуміння – фундамент юридичної науки та практики. *Право України*. 2010. № 4. С. 4–205.

Радбрух Г. Законне неправо та надзаконне право. *Пробл. філософії права*. Т. II. Київ-Чернівці: Рута, 2004. С. 83–94.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Фуллер Л. Мораль права. Київ: Сфера, 1999. С. 225–232.

Т е м а практичного заняття № 3
Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права
(4 години)

План

1. Правовий позитивізм:
 - а) філософські витоки, позитивні та негативні риси, методологічний потенціал та критика;

б) основні форми: теорія наказів (Дж. Остін), “чиста теорія права” (Г. Кельзен), аналітична юриспруденція (Г. Харт);

в) тенденції розвитку сучасного юридичного позитивізму: ексклюзивний та інклюзивний позитивізм.

2. Правовий об’єктивізм:

а) філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси, методологічний потенціал та обмеженість;

б) історична школа права, філософсько-правова концепція марксизму та соціологічна юриспруденція як форми правового об’єктивізму.

Рекомендована література:

Антонов М. Творчий шлях та правове вчення Ганса Кельзена. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 345–353.

Ерліх Є. Про живе право. *Пробл. філософії права*. Т. III. Київ-Чернівці: Рута, 2005. С. 194–200.

Касаткін С. Позитивізм в англо-американській філософії права. Вчення Герберта Л. А. Харта. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 300–313.

Кравченко С. С. Прагматизм у філософії права Сполучених Штатів Америки: монографія. Київ: ФОП Середняк Т. К., 2014. 512 с.

Максимов С. І. Виправдання позитивізму (до аналізу концепції права Х. Харта). *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2000. № 2. С. 146–156.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Харт Х. Концепція права. Київ: Сфера, 1998. С. 7–24, 83–124.

Тема практичного заняття № 4

Класичні концепції природного права: парадигма суб’єктивності (4 години)

План

1. Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки. Суб’єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення.

2. Космоцентричне обґрунтування права у античних мислителів (Геракліт, софісти, Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Цицерон).

3. Геоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Фома Аквінський).

4. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер).
5. Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва.
6. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель). Неокантіанство й неогегельянство.

Рекомендована література:

Гаврилюк Р. А. Методологическая традиция доктрины естественного права: монографія. Черновці: ЧНУ, 2012. 788 с.

Данильян О.Г., Литвинов О.М. Філософія права Нового часу. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т 2. Х.: Право, 2017. С. 972-975.

Жоль К. К. Философия и социология права: учеб. пособие. Київ: Юринком Интер, 2000. С. 17–60, 118–137.

Максимов С. І. Філософсько-правова концепція вічного миру Канта і сучасність. *Вісн. Акад. прав. наук України*. 2005. № 4. С. 44–51.

Рабінович С. П. Юснатуралізм у філософії права. Київ: Ред. журн. «Право України», Харків: Право, 2013. С. 78–110.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів. Київ: Основи, 1998. С. 120–212.

Т е м а практичного заняття № 5 **Сучасні концепції природного права: парадигма** **інтерсуб'єктивності** *(4 години)*

План

1. Інтерсуб'єктивність як парадигма природно-правового мислення ХХ ст.
2. Феноменологічна концепція права (А. Рейнах, П. Амселек). Екзистенціалістська концепція права (Е. Фехнер, В. Майхоффер). Герменевтична концепція права (А. Кауфманн, П. Рікер).
3. Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апель, Ю. Габермас).
4. Природно-правова тенденція в аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

Рекомендована література:

Дзьобань О.П., Калиновський Ю.Ю. Суспільна правосвідомість як комунікативно-дискурсивний феномен. *Практична філософія*. 2010. № 2 (36). С. 160–166.

Дворкін Р. Серйозний погляд на права. Київ, 2000. 519 с.

Максимов С. І. Феноменологічний підхід до розуміння правової реальності. *Вісн. Нац. юрид. акад. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2009. № 2. С. 54–60.

Максимов С. И. Философско-правовая концепция К.-О. Апеля и Ю. Хабермаса. *Пробл. законности*. 2002. Вип. 55. С. 166–174.

Неклассическая философия права: вопросы и ответы / под ред. А. В. Стовбы. Харків, 2013. 272 с.

Стовба О. В. Право і час. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. С. 92–209.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Фуллер Л. Мораль права. Київ: Сфера, 1999. С. 38–93.

Т е м а практичного заняття № 6
Вітчизняна філософсько-правова думка
(4 години)

План

1. Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права у “філософії серця” (Г. Сковорода, П. Юркевич).
2. Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського.
3. Академічна філософія права кінця ХІХ – початку ХХ ст.
4. Філософсько-правова думка радянських часів. Філософсько-правова думка в сучасній Україні

Рекомендована література:

Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 297 с.

Бігун В. С. Філософія права в Україні (1990 – 2005): здобутки і перспективи. *Пробл. філософії права*. Т. IV-V. Київ-Чернівці: Рута, 2006-2007. С. 200–206.

Калиновський Ю. Ю. Національна ідея як віддзеркалення розвитку правосвідомості українського суспільства. *Гілея: науковий вісник*. 2011. Випуск 44. С. 358–365.

Максимов С. І. Б. Кістяківський – видатний український філософ права. *Вісн. Акад. правових наук України*. 1997. № 1. С. 126–136.

Максимов С. И. Мироззренческие основания украинской национальной философии права. *Пробл. законности*. 2004. Вып. 66. С. 128–137.

Мережко А.А. Психологическая школа права Л.И. Петражицкого: истоки, содержание, влияние: монография. Одесса: Фенікс, 2016. 524 с.

Рабінович С. П. Некласичні природно-правові підходи у філософсько-правовій думці сучасної України. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 50–59.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Юркевич П. Історія філософії права: вступ. *Філософ. і соціол. думка*. 1996. № 3-4. С. 38–72.

Р о з д і л ІІ. ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Т е м а практичного заняття № 7

Правова онтологія: природа і структура права (4 години)

План

1. Онтологічні основи права. Правова реальність. Співвідношення належного і суцього в праві.
2. Природне і позитивне право як структурні елементи правової реальності. Проблема сутності та існування права. Зміст і форма, можливість і дійсність у праві.
3. Форми буття права. Проблема абстрактного і конкретного в праві. Поняття і умови здійснення права.

Рекомендована література:

Алекси Р. Дуальна природа права. *Право України*. 2011. № 1. С. 45–58.

Бачинин В. А. Морально-правовая філософія. Харків, 2000. С. 9–14.

Бурлай Є. В. Дуалізм “природного” та “позитивного” в праві як філософська проблема. *Проблеми філософії права*. Т.1. Київ-Чернівці, 2003. С. 83–85.

Данильян О. Г., Дзьобань О.П. Право й соціальна ентропія: проблема співвідношення. *Проблеми законності*. 2010. Вып. 109. С. 194–203.

Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харьков: Право 2002. 302с

Максимов С. І. Що є право? Ключові моменти концепції правової реальності. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 343–351.

Стовба О. В. Право і час: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 368 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Т е м а практичного заняття № 8
Правова антропологія: гуманістична природа права
(4 години)

План

1. Антропологічні основи права.
2. Філософський смисл та обґрунтування прав людини.
3. Особистість і право. Гуманістична природа права. Гуманістичний сенс кримінального покарання.

Рекомендована література:

- Алексі Р. Існування прав людини. *Право України*. 2011. № 8. С. 121–130.
- Гьоффе О. Трансцендентальний обмін – фігура легітимації прав людини?: у кн.: Філософія прав людини. Київ: Ніка-Центр, 2012. С. 32–47.
- Данильян О. Г. Механізм захисту прав людини в сучасному суспільстві: теоретико-правовий дискурс. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2013. № 4 (18). С. 48–55.
- Дієго Феліпе Арбелаез-Кампілло, Магда Джулісса Рохас-Богамон, Данильян О. Г. Дискурс з приводу категорій «універсальне громадянство», «права людини» і «глобалізація». *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія. 2021. № 1 (48). С. 11–33.
- Куліченко В. В., Куліченко В. В. Філософія правової соціалізації: досвід міждисциплінарного дослідження. Херсон: Грін Д. С. [вид.], 2014. 310 с.
- Максимов С. І. Антропологічні основи права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 148–155.
- Омельчук О. М., Олійник У. М. Право на свободу думки, совісті та релігії у філософсько-правовому вимірі: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. 183 с
- Сатохіна Н. І. Обґрунтування прав людини: реконструкція проблеми. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2016. № 1. С. 119–127.
- Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Філософія прав людини / За редакції Ш. Госепата та Г. Ломана; пер. з нім. О. Юдіна. Київ: Ніка-Центр, 2008.

Хабермас Ю. Концепт людської гідності та реалістична утопія прав людини. *Питання філософії*. 2012. № 2. С. 66–80.

Т е м а практичного заняття № 9
Правова аксіологія: ціннісні засади права
(4 години)

План

1. Правові цінності. Право як цінність. Правовий ідеал.
2. Свобода як цінність. Ідея права як ідея свободи. Свобода і рівність. Межі свободи. Людська гідність.
3. Справедливість як головна правова цінність. Сучасні теорії справедливості.

Рекомендована література:

Бандура О. О. Єдність цінностей та істини у праві. Київ: Юрінком Інтер, 2000. С. 11–32, 33–43.

Берлін І. Два концепти свободи: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія. Київ: Вид. дім "Простір", "Смолоскип", 2009. С. 546–583.

Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський і юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.

Данильян О. Г., Дзьобань О.П. Свобода як сутнісна характеристика права: спроба філософського осмислення. *Пробл. законності*. 2010. Вип. 110. С. 180 – 189.

Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є. М. Вплив “політичної доцільності” на буття правових норм та цінностей у сучасному вітчизняному державотворенні. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. Серія: Філософія. 2018. Том 1. № 36. С. 20-33.

Калиновський Ю. Ю. Системоутворююча роль правових цінностей та норм у вітчизняному державотворенні. *Вісник Національного університету “Юридична академія України імені Ярослава Мудрого”*. Серія: Філософія. 2017. № 1 (32). С. 16-26.

Макінтайр А. Справедливість як чеснота: зміна концепцій: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до Джона Роулза: антологія. Київ: Вид. дім "Простір", "Смолоскип", 2009 / А. Макінтайр. С. 884–893 .

Мілль Д. С. Індивідуальна свобода і межі суверенності індивіда: у кн.: Лібералізм. Ліберальна традиція політичного мислення від Джона Локка до

Джона Роулза: антологія. Київ: Вид. дім "Простір", "Смолоскип", 2009 / Д. С. Мілль. С. 436–453.

Рікер П. Право і справедливість. Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.

Джон Роулз. Теорія справедливості (фрагменти з книги). URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/307/26.pdf>.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Т е м а практичного заняття № 10
**Універсальне й культурно-особливе у ціннісному вимірі
права**
(4 години)

План

1. Правосвідомість як ціннісна форма світогляду. Структура правосвідомості: форми й рівні. Аксиоми правосвідомості. Право і мораль.
2. Універсалізм та партикуляризм. Універсальне у праві: поняття загальнолюдських цінностей. Толерантність як складова універсалістського дискурсу.
3. Культурно-специфічне у праві. Особливості українського правового менталітету.

Рекомендована література:

Дзьобань О. П., Ріпа О.Л. Основні ознаки української національної правової ментальності. *Право і безпека*. 2002. № 2. С. 173–176.

Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства: Монографія. Харків: Майдан, 2012. 346 с.

Калиновський Ю. Ю. Раціонально-емоційна матриця правосвідомості як підґрунтя правового регулювання. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1–2. С. 146–154.

Максимов С. І. Універсальність прав людини. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 110–117.

Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

Моїсеєв С. В. Сучасна теорія прав людини: ліберальні та комунітаристські підходи. *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 118–134.

Толерантність: правові проблеми. *Філософія права і загальна теорія права*. 2016. № 1-2. С. 15–120.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Т е м а практичного заняття № 11
Правова епістемологія та правова герменевтика
(4 години)

П л а н

1. Предмет і проблеми правової епістемології. Особливості осмислення права.
2. Герменевтична природа рефлексії права. Осмислення права, правотворчість і правозастосування як герменевтичні практики.
3. Проблема істини у праві. Істина, справедливість і примирення.

Рекомендована література:

Булигін Є. Норми права, логіка та істина. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. С. 298–311.

Ванкувер К.Дж. Искусство понимания текста / пер. с англ. Черкасы: Коллоквиум, 2007. 736 с.

Вітгенштайн Л. Tractatus Logico Philosophicus. Філософські дослідження. Київ: Основи, 1995. 312 с.

Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Київ: Юніверс, 2001. 282 с.

Козловский А.А. Право як пізнання: вступ до гносеології права. Чернівці: Рута, 1999. 295 с.

Меркль А. Дволикість права. Погляд під кутом теорії пізнання права. *Пробл. філософії права*. Т. VI-VII. Київ-Чернівці: Рута, 2008-2009. С. 79–93.

Паттаро Э. Реалистский подход к объективности норм и права. *Пробл. філософії права*. Т. III. Київ-Чернівці: Рута, 2005. С. 20–32.

Рікер П. Право і справедливість / Пер. із фр, Київ: Дух і літера, 2002. 216 с.

Т е м а практичного заняття № 12

Семіотика права

(4 години)

П л а н

1. Семіотика права як філософсько-правова парадигма. Семіотичні форми буття права (символ, знак, код у праві).

2. Соціально-ціннісна сутність права як знакової системи. Антропосеміоз права.
3. Homo semioticus як знаковий тип соціального суб'єкта.
4. Право як семіотично-функціональна грамати́ка дій соціального суб'єкта: тактика і стратегія правового тексту.

Рекомендована література:

- Балинська О.М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
- Бачинин В. Філософія права и преступления. Харків: Фолио, 1999. 607 с.
- Ванхузер К.Дж. Искусство понимания текста / пер. с англ. Черкасы: Коллоквиум, 2007. 736 с.
- Вітгенштайн Л. Tractatus Logico Philosophicus. Філософські дослідження. Київ: Основи, 1995. 312 с.
- Гадамер Г.-Г. Герменевтика і поетика. Київ: Юніверс, 2001. 282 с.
- Гьосле В. Практична філософія у сучасному світі. Київ: Лібра, 2003. 248 с.
- Гьофе О. Розум і право. Складові інтеркультурного правового дискурсу / пер. з нім. Л.А. Сотниченко, М.Д. Култаєвої. Київ: Альтерпрес, 2003. 263 с.
- Деріда Ж. Структура, знак і гра в дискурсі наук про людину // Письмо та відмінність / пер. з фр. В. Шовкун; наук. ред. пер. О. Шевченко. Київ: Основи, 2004. 602 с.
- Ділі Дж. Основи семіотики / перекл. з англ. та наук. ред. А. Карась. 2-е доп. вид. Львів: Арсенал, 2000. 232 с.
- Почепцов Г. Семіотика. Київ: Рефл-бук; Ваклер, 2000. 432 с.
- Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 634 с.
- Титов В.Д., Зархіна С.Є. Историческое развитие философско-логических концепций языка права: монографія. Харків: ФИНН, 2009. 432 с.
- Фуко М. Археологія знання. Київ: Основи, 2003. 326 с.

Тема практичного заняття № 13 **Філософія юридичної практики** *(4 години)*

План

1. Юридична практика як спосіб раціоналізації людської життєдіяльності. Правова комунікація як форма правовідносин та засіб юридичної практики.
2. Правова поведінка як категорія філософії права (правомірність, девіація, протиправність).
3. Конфліктологія правової поведінки: морально-правові проблеми.
4. Філософія правосуддя. Філософсько-правовий вимір прийняття судового рішення. Суддівське пізнання. Суддівський розсуд.

5. Проблеми злочину і покарання у філософії права.

Рекомендована література:

Бігун В. С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення: монографія. Київ: [б. в.], 2011. 303 с.

Галицький І. В. Толерантність у правовому житті сучасної України: Монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 144 с.

Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків: Право, 2019. 582 с.

Мина В. В., Омельчук О.М. Філософсько-правове розуміння мети покарання: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2014. 176 с.

Овчаренко Д. А. Покарання як соціальне явище: філософсько-правові аспекти: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2015. 266 с.

Омельчук О. М. Поведінка людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 384 с.

Рабінович С.П. Природно-правові підходи в юридичному регулюванні: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 576 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Тема практичного заняття № 14 Філософія правової відповідальності (4 години)

План

1. Філософсько-правове розуміння феномену відповідальності. Позитивна (перспективна) та негативна (ретроспективна) юридична відповідальність.
2. Праксеологія (утилітаризм і прагматизм) правової відповідальності. Природні та соціальні детермінанти позитивної правової відповідальності.
3. Правова відповідальність як атрибут правовідносин.
4. Філософсько-правове розуміння мети покарання. Філософія правової пеналогії.

Рекомендована література:

Бігун В. С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення: монографія. Київ: [б. в.], 2011. 303 с.

Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: Монографія. Київ: Юрид. думка, 2011. 384 с.

Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія / за заг. ред. І. Безклубого ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Грамота, 2014. 448 с.

Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 736 с.

Калиновський Ю. Ю., Мануйлов Є.М. Громадянська відповідальність особистості як атрибутивний феномен правового суспільства. *Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2015. № 2 (25). С. 113-129.

Мельничук Н.Ю. Дискурс «злочину» та «покарання» у контексті класичної філософської парадигми: монографія. Львів: Край, 2006. 328 с.

Мельничук Н.Ю. Категорії «злочин» та «покарання» в європейській філософській традиції: монографія. Львів: Край, 2009. 360 с.

Онщенко Н.М. Юридична відповідальність держави перед особою: монографія. Київ: Юридична думка, 2007. 320 с.

Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Львів: Галиц. друкар, 2012. 456 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Т е м а практичного заняття № 15

Філософські проблеми права в сучасному суспільстві

(4 години)

План

1. Людина і політико-правові інститути. Співвідношення права і влади. Поняття, види та принципи легітимації.
2. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування у перехідних суспільствах. Право на правду.
3. Поняття та перспективи формування правового суспільства в Україні.
4. Глобалізація та її вплив на право. Ідея глобального правопорядку. Право і мир.

Рекомендована література:

Баумейстер А. Апорії модерної теорії легітимації. *Філософ. думка*. 2009. № 5. С. 22–33.

Галицький І. В. Толерантність у правовому житті сучасної України: Монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 144 с.

Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 736 с.

Лапорта Ф. Глобализация и верховенство права. Некоторые сомнения вест фальца. *Пробл. філософії права*. Т. IV-V. Київ-Чернівці: Рута, 2006-2007. С. 34–49.

Калиновський Ю. Ю. Буття правового суспільства: ціннісні детермінанти Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: монографія; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2014.

Калиновський Ю. Ю. Філософія соборності як світоглядне підґрунтя розвитку правового суспільства в Україні. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Випуск 70 (№ 3). С. 354-360.

Максимов С. И. Правовое общество: основные черты и условия формирования. *Пробл. законності*. 2003. Вип. 58. С. 265–173.

Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз; за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. Харків, 2004. С. 7–182.

Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2018. 350 с.

Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл./ О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

2. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ

**Монографії, підручники, навчально-методичні посібники
та довідкові видання з актуальних проблем філософії права**

Александрова О.С., Горбань О.В., Мартич Р.В. Філософія права: навчально-методичний посібник. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. 126 с.

Альчук М. П. Філософія права Богдана Кістяківського: монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. 297 с.

Балинська О.М. Семіотика права: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 416 с.

Бачинин В. Философия права и преступления. Харків: Фолио, 1999. 607 с.

Бігун В. С. Філософія правосуддя. Ідея та здійснення: монографія. Київ: [б. в.], 2011. 303 с.

Бобровник С. В. Компромис і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: Монографія. Київ: Юрид. думка, 2011. 384 с.

Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 2: Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т. імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. 1128 с.

Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія / за заг. ред. І. Безклубого ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ: Грамота, 2014. 448 с.

Гаврилюк Р. А. Методологическая традиция доктрины естественного права: монографія. Черновці: ЧНУ, 2012. 788 с.

Галицький І. В. Толерантність у правовому житті сучасної України: Монографія. Одеса: Фенікс, 2012. 144 с.

Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський и юридический дискурс: монографія. Одеса: Фенікс, 2013. 218 с.

Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 736 с.

Грищук О. В., Калітинський В. М. Правовий ідеал як основа формування правових ідеологій в основних типах праворозуміння: монографія. Хмельницький: [б. в.], 2019. 255 с.

Грищук О. В., Слюсарчук Х.Т. Лібералізм та комунітаризм у філософсько-правовому вимірі: монографія. Хмельницький: ХУУП, 2018. 211 с.

Гуйван П. Д. Право на справедливий суд: сутність та темпоральні виміри за міжнародними стандартами: монографія. Харків: Право, 2019. 582 с.

Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія: підручник. 3-те вид., перероб. Харків: Право, 2020. 432 с.

Калиновський Ю. Ю. Парадигмальні виміри правосвідомості українського суспільства: монографія. Харків: Майдан, 2012. 346 с.

Кравченко С. С. Прагматизм у філософії права Сполучених Штатів Америки: монографія. Київ: ФОП Середняк Т. К., 2014. 512 с.

Куліченко В. В., Куліченко В. В. Філософія правової соціалізації: досвід міждисциплінарного дослідження. Херсон: Грін Д. С. [вид.], 2014. 310 с.

Литвинов О. М. Право як феномен культури: спроба філософського осмислення: монографія. Луганськ: Янтар, 2014. 800 с.

Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Парламент. вид-во, 2019. 574 с.

Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Харків: Право, 2002. 328 с.

Максимов С. І. Філософія права: сучасні інтерпретації: Вибр. праці: статті, аналіт. огляди, переклади (2003-2010). Харків: Право, 2010. 336 с.

Мина В. В., Омельчук О.М. Філософсько-правове розуміння мети покарання: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2014. 176 с.

Неклассическая философия права: вопросы и ответы; под ред. А. В. Стовбы. Харків, 2013. 272 с.

Овчаренко Д. А. Покарання як соціальне явище: філософсько-правові аспекти: монографія. Київ: Вид. Паливода А. В., 2015. 266 с.

Омельчук О. М., Олійник У. М. Право на свободу думки, совісті та релігії у філософсько-правовому вимірі: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т упр. та права ім. Леоніда Юзькова, 2019. 183 с

Омельчук О. М. Поведінка людини: філософсько-правовий вимір: монографія. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2012. 384 с.

Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система: монографія. Харків: Право, 2017. 336 с.

Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції: монографія / О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.

Полянський Т. Т. Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження): монографія. Львів: Галиц. друкар, 2012. 456 с.

Правове забезпечення становлення нової якості життя: монографія; під заг. ред. В. А. Устименка. Київ: Десна Поліграф, 2019. 150 с.

Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія / Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. Харків: Право, 2009. 351 с.

Проблеми влади і права в умовах посттоталітарних трансформацій: міждисциплінарний аналіз: монографія.; за заг. ред. М. І. Панова, О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2004. 359 с.

Соціологія права: енциклопедичний словник / Л. М. Герасіна, О. Ю. Панфілов, В. Л. Погрібна та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2020. 984 с.

Стовба О. В. Право і час: монографія. Харків: Тім Пабліш Груп, 2016. 368 с.

Суспільство, людина, право: досвід філософсько-правового осмислення: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2018. 350 с.

Суспільство, людина, право: сучасні дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко, Ю. Ю. Калиновський та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2014. 392 с.

Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.

Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. 2-ге видан., перероб. і допов. Харків: Право, 2017. 416 с.

Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. Харків: Прапор, 2006. 432 с.

Толерантність як соцікультурний феномен: світоглядно-методологічний аспект: колективна монографія; за заг. ред. д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 329 с.

Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2017. 208 с.

Философия права: конспект лекций / под ред. О. Г. Данильяна. Харьков: Право, 2009. 170 с.

Філософія права і загальна теорія права: науковий журнал. Київ, 2012. 2020.

Філософія права: проблеми та підходи / за заг. ред. П. М. Рабіновича. Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету ім. І. Франка, 2005. 290 с.

Філософія прав людини / за редакції Ш. Госепата та Г. Ломана; пер. з нім. О. Юдіна. К.: Ніка-Центр, 2008.

Фуллер Лон Л. Анатомія права / пер. з англ. Київ: Сфера, 2004. 144 с.

Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: монографія. К.: Атіка, 2008. 288 с.

Циппеліус Р. Філософія права / пер. з нім. Київ: Тандем, 2000. 300 с.

Юркевич П. Д. Історія філософії права. Філософія права. Філософський щоденник. Київ: Український Світ, 1999. 756 с.

Інтернет-ресурси:

Електронний архів-репозитарій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/782>.

Навчальний електронний інформаційний комплекс «Філософія права (НЕІК)». URL: <http://dl.nlu.edu.ua/?lang=uk>.

Навчально-методичні матеріали Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. URL: <http://acs.nlu.edu.ua/materials/list.php>.

Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Рішення Європейського Суду з прав людини щодо України: URL: https://minjust.gov.ua/m/str_9329.

Сайт наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого URL: <http://library.nlu.edu.ua/>.

СЕНМК:

Стандартизований електронний навчально-методичний комплекс кафедри філософії URL: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=120:kafedra-f%D1%96losof%D1%96%D1%97&Itemid=151

Опис навчальної дисципліни

Курс	Рівень освіти, галузь знань, спеціальність	Дидактична структура навчальної дисципліни
Кількість кредитів ЕКТС: 7 Кількість модулів: 2 Загальна кількість годин: 210 год. Тижневих годин: 4 год.	Освітньо-науковий рівень – третій (доктор філософії) Галузь знань – 08 «Право» Спеціальність – 081 «Право»	Варіативна Модуль 1. Світоглядно-теоретичні засади права. Лекції: 12 год. Практичні заняття: 12 год. Самостійна робота: 60 год. Модуль 2. Основні проблеми філософії права Лекції: 18 год. Практичні заняття: 18 год. Самостійна робота: 90 год. Підсумковий контроль знань: іспит

ФОРМИ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ:

- підготовка до практичних занять;
- самостійне вивчення додаткової літератури та додаткових питань;
- робота з інформаційними ресурсами;
- підготовка до розгляду практичних дослідницьких завдань;
- підготовка контрольних робіт;
- підготовка до іспиту згідно з переліком розроблених кафедрою питань.

ВИДИ НАВЧАЛЬНИХ ЗАНЯТЬ:

- лекції;
- практичні заняття;
- виконання індивідуальних пошукових завдань.

КРИТЕРІЇ

оцінювання знань для аспірантів (здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії)

1. *Організація поточного контролю.* Оцінювання знань аспірантів з навчальної дисципліни «Актуальних проблем філософії права» здійснюється на основі результатів поточного контролю (ПК).

Загальним об'єктом оцінювання знань аспірантів є відповідні частини навчальної програми дисципліни, засвоєння яких перевіряється під час ПК.

Завданням ПК є перевірка розуміння та засвоєння навчального матеріалу, здатності осмислити зміст окремих тем чи розділу, умінь застосовувати отримані філософські знання при вирішенні дослідницьких завдань.

Об'єктами ПК знань аспірантів є: систематичність та активність роботи на лекціях, семінарських заняттях (відвідування відповідних форм навчального процесу, активність та рівень знань при обговоренні питань), виконання контрольних завдань, інші форми робіт.

Оцінювання результатів ПК здійснюється викладачем наприкінці вивчення навчальної дисципліни.

2. Критеріями оцінювання ПК є:

а) активність та рівень знань при обговоренні питань семінарських занять, відвідування відповідних форм навчального процесу, самостійне вивчення окремих тем чи питань, інші форми робіт (від 0 до 20);

б) оцінка за контрольні роботи, які проводяться у процесі вивчення кожного модуля дисципліни (від 0 до 15 балів за кожну роботу). Конкретний перелік питань до письмової контрольної роботи, порядок і час її виконання, критерії оцінювання визначаються кафедрою і доводяться до відома аспірантів на початку навчального семестру. Виконання контрольних робіт є обов'язковим для аспірантів.

Підсумковий бал за результатами ПК оформляється перед початком екзаменаційної сесії.

Загальна максимальна кількість балів за ПК складає 40 балів за результатами 1-го семестру.

Мінімальна кількість балів за ПК, яка є допуском до складання екзамену, – 25 балів.

У разі невиконання завдань ПК (у разі отримання менше, ніж 25 балів) з об'єктивних причин аспіранти мають право з дозволу викладача скласти їх до екзаменаційної сесії. Час та порядок складання визначає викладач.

3. Підсумкове оцінювання рівня знань аспірантів з актуальних проблем філософії права здійснюється на основі результатів поточного ПК та підсумкового контролю знань аспірантів (ПКЗ) за 100-бальною шкалою. Завдання, що виносяться на ПКЗ, оцінюються від 0 до 60 балів.

ПКЗ з актуальних проблем філософії права проводиться у формі іспиту з вузлових питань, що потребують творчої відповіді та умінь синтезувати отримані філософські знання з сучасними соціальними і правовими проблемами та дослідницькими завданнями.

Конкретний перелік питань та завдань, що охоплюють весь зміст навчальної дисципліни, критерії оцінювання екзаменаційних завдань, порядок і час їх складання визначаються кафедрою і доводяться до аспірантів на початку навчального семестру. До екзаменаційного білета включаються три питання з курсу актуальні проблеми філософії права. Відповідь на кожне питання оцінюється від 0 до 20 балів.

**Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни виставляється
відповідно до такої шкали:**

Оцінка за шкалою ECTS	Вимоги до знань, умінь і навичок	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за 100-бальною шкалою
A	Аспірант має всебічні системні і глибокі знання в галузі актуальних проблем філософії права в межах вимог навчальної програми, уміє формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, творчої діяльності, уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань.	«відмінно»	90-100
B	Аспірант добре володіє вивченим матеріалом з актуальних проблем філософії права в межах вимог навчальної програми, намагається формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань, обґрунтувати свою світоглядну та громадську позицію. Володіє методологією наукового пізнання, уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань. Водночас відповідь має певні неточності.	«дуже добре»	80-89
C	Аспірант виявляє знання в галузі актуальних проблем філософії права в межах вимог навчальної програми. Робить спроби формулювати світоглядні й методологічні висновки на основі отриманих знань. Уміє застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за зразком. Водночас відповідь є недостатньо осмисленою, має помилки й неточності.	«добре»	75-79
D	Аспірант відтворює частину навчального матеріалу з актуальних проблем філософії права і виявляє здатність формулювати висновки на основі отриманих знань та застосовувати отримані знання при вирішенні професійних завдань за допомогою викладача. Відповідь його має суттєві помилки.	«задовільно»	70-74
E	Аспірант відтворює частину навчального матеріалу з актуальних проблем філософії права і виявляє певну здатність формулювати висновки на основі отриманих знань. Відповідь його має суттєві помилки.	«задовільно»	60-69
FX	Аспірант відтворює незначну частину навчального матеріалу, виявляє слабку здатність формулювати висновки на основі отриманих знань. Відповідь має суттєві помилки та прогалини.	«незадовільно»	59 і менше балів

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО ІСПИТУ З АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

1. Предмет і метод філософії права. Філософсько-правова рефлексія.
2. Дисциплінарний статус філософії права, її місце в системі філософських та юридичних дисциплін.
3. Головні питання, розділи та функції філософії права. Значення філософії права для підготовки майбутніх юристів.
4. Філософсько-правові дискусії в контексті новітньої історії.
5. Методологія права та її рівні: спеціально-юридичній, загальнонауковий, філософський.
6. Типи праворозуміння як способи здійснення філософсько-правової рефлексії.
7. Юридичний позитивізм як спосіб філософського осмислення права: світоглядні витоки, сутність, позитивні та негативні риси. Етапи розвитку.
8. Правовий об'єктивізм: філософські витоки, основні форми, позитивні і негативні риси. Філософсько-правова концепція марксизму.
9. Способи обґрунтування права: правовий об'єктивізм, правовий суб'єктивізм, правова інтерсуб'єктивність.
10. Природно-правове мислення: гуманістичний смисл та особливості, типи, переваги та недоліки. Суб'єктивізм як парадигма класичного природно-правового мислення.
11. Космоцентричне обґрунтування права у античних мислителів (Геракліт, софісти, Сократ, Платон, Аристотель, стоїки, Ціцерон).
12. Теоцентричне обґрунтування права у філософії середньовіччя (Фома Аквінський).
13. Формування передумов юридичного світогляду у філософсько-правовій думці Відродження і Реформації (Н. Макіавеллі, М. Лютер).
14. Натуралістичне обґрунтування права у філософії права Нового часу (Г. Гроцій, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). Сенс Просвітництва.
15. Раціоналістичне обґрунтування права в німецькій класичній філософії (І. Кант, Г. В. Ф. Гегель). Неокантіанство й неогегельянство.
16. Особливості сучасних концепцій природного права. Принцип інтерсуб'єктивності як методологічна основа, характерні риси, переваги та недоліки, основні течії.
17. Феноменологічні та екзистенційні концепції права. Правові ейдоси. Людське існування і право.
18. Герменевтичні концепції права. Інтерпретація правових текстів.
19. Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апел, Ю. Габермас).

20. Природно-правова тенденція в аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).
21. Екзистенційно-романтичне обґрунтування ідеї права у “філософії серця” (Г. Сковорода, П. Юркевич).
22. Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах М. Драгоманова, І. Франка, М. Грушевського.
23. Право як особлива реальність. Співвідношення суцього і належного в праві.
24. Природне і позитивне право як елементи правової реальності, їх смисл та співвідношення. Проблема сутності та існування права.
25. Багатогранність права. Форми буття права. Проблема абстрактного і конкретного в праві. Поняття і умови здійснення права.
26. Природа людини та антропологічне обґрунтування права.
27. Філософський смисл та обґрунтування прав людини. Значення прав людини в сучасному світі.
28. Особистість і право. Особистість як суб’єкт права. Смисл правового гуманізму.
29. Ціннісні основи права. Свобода і право. Негативна і позитивна свобода. Свобода і рівність.
30. Справедливість як головна правова цінність. Формальна і змістовна справедливість. Теорія справедливості Дж. Роулза.
31. Мораль і право.
32. Поняття правосвідомості. Форми і рівні правосвідомості. Аксиоми правосвідомості.
33. Правовий менталітет: універсальні та культурно-історичні аспекти. Особливості українського правового менталітету.
34. Правова епістемологія: поняття та проблеми. Особливості осмислення права.
35. Класична та некласична правова епістемологія.
36. Герменевтична природа рефлексії права. Герменевтичне коло як структура розуміння.
37. Проблема істини у праві. Об’єктивна істина та принцип загальності. Істина, справедливість та примирення.
38. Семіотика права як філософсько-правова парадигма. Семіотичні форми буття права (символ, знак, код у праві).
39. Соціально-ціннісна сутність права як знакової системи. Антропосеміоз права. Ното *semioticus* як знаковий тип соціального суб’єкта.
40. Право як семіотично-функціональна грамати́ка дій соціального суб’єкта: тактика і стратегія правового тексту.

41. Юридична практика як спосіб раціоналізації людської життєдіяльності.
42. Правова комунікація як форма правовідносин та засіб юридичної практики.
43. Правова поведінка як категорія філософії права (правомірність, девіація, протиправність).
44. Конфліктологія правової поведінки: морально-правові проблеми.
45. Філософія правосуддя.
46. Філософсько-правовий вимір прийняття судового рішення. Суддівське пізнання. Суддівський розсуд.
47. Проблеми злочину і покарання у філософії права.
48. Філософсько-правове розуміння феномену відповідальності.
49. Діалектична єдність свободи та відповідальності. Позитивна (перспективна) та негативна (ретроспективна) юридична відповідальність.
50. Праксеологія (утилітаризм і прагматизм) правової відповідальності. Природні та соціальні детермінанти позитивної правової відповідальності.
51. Правова відповідальність як атрибут правовідносин.
52. Філософсько-правове розуміння мети покарання.
53. Філософія правової пенології.
54. Філософські аспекти співвідношення держави і права. Людина і політико-правові інститути.
55. Філософсько-правовий вимір влади. Право і влада.
56. Поняття та види легітимації держави і права. Принципи легітимації. Легітимність і легальність.
57. «Суспільний договір» як модель легітимації. Бачення суспільної організації у філософсько-правових концепціях, теоріях, доктринах.
58. Філософські проблеми правотворчості та правозастосування в перехідних суспільствах.
59. Глобалізація та її вплив на правову сферу.
60. Поняття та структура правового суспільства: інституційний та неінституційний аспекти. Перспективи формування правового суспільства в Україні.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до підготовки контрольної роботи з актуальних проблем філософії права

1. Загальні положення

Для підвищення теоретичного й методологічного рівня підготовки докторів філософії, забезпечення більш ефективного формування у них філософського світогляду та більш широкого ознайомлення з сучасними філософсько-правовими проблемами, програмою навчальної дисципліни передбачено виконання контрольних робіт, які виконуються аспірантами й подаються на кафедру філософії для рецензування й попередньої оцінки професорсько-викладацьким складом.

Остаточна оцінка виставляється після співбесіди викладача із аспірантом. Контрольні завдання, якість виконання яких визнана рецензентом незадовільною, повертаються аспіранту із зауваженнями для доопрацювання й повторно подаються на кафедру.

Написання контрольної роботи з актуальних проблем філософії права є елементом поглибленої підготовки доктора філософії з тем кожного змістовного модуля. Завдання роботи полягає у самостійному опрацюванні літератури з однієї із запропонованих тем і в оформленні результатів цієї роботи.

Контрольна робота має відображати філософсько-правову компетентність здобувача, його знання, навички, уміння й виступає формою залучення автора до специфіки теоретичної наукової праці.

Компілятивність контрольної роботи не виключає необхідності бути цілісною, завершеною за певною структурою працею, де автору необхідно показати вміння послідовно, логічно викладати зміст поставленої проблеми. Окрім цього, повинно мати місце і творче осмислення, інтерпретація, тлумачення останньої, її хоча б часткове узагальнення, розв'язання як науково значущого завдання.

У контрольній роботі автор повинен продемонструвати власну філософсько-правову культуру, знання основних положень як класичної, так і сучасної літератури з конкретного досліджуваного питання, а також уміння захищати власні судження й умовиводи, викладені в основних положеннях своєї роботи.

2. Структура контрольної роботи

Структура контрольної роботи з актуальних проблем філософії права традиційна: титульний аркуш, зміст, основна частина (вступ, розділи, висновки), список використаної літератури.

У *вступі* зазначаються найосновніші положення актуальності проблеми та її значущості. Вступ повинен бути коротким, лаконічним (1-2 абзаци) і переконливим.

Розділи розкривають саму тему роботи. Кожен розділ повинен містити обґрунтовану й аргументовану інформацію та викладення власного ставлення до сформульованих питань (проблем) у межах теми контрольної роботи.

У *висновках* підбиваються підсумки роботи. Висновки повинні бути самостійними, стислими й змістовними і відображати уміння автора формулювати наукові судження й умовиводи відповідно до виконуваного наукового завдання.

Завершує контрольну роботу список використаної літератури.

Обсяг контрольної роботи має становити 7-10 сторінок структурованого основного тексту¹, надрукованого на аркушах формату А4 шрифтом Times New Roman 14 pt через 1,5 інтервали. Поля: зверху – 2см, знизу – 2 см, справа – 1,5 см, зліва – 2,5 см, абзац 1,25 см.

Зміст роботи має базуватися на матеріалі декількох літературних джерел з аналізом стану проблеми.

3. Вимоги до оформлення контрольної роботи

Як і будь-яка дослідницька робота, контрольна робота із актуальних проблем філософії права має бути правильно оформлений (повинен містити точність цитування, адекватність переказу точки зору того чи іншого автора, його поглядів, ідей, висунених проблем і положень, достовірність посилань).

До її оформлення пред'являються наступні вимоги:

а) перша сторінка (без номера) відводиться для титульного аркуша і не входить у загальне число сторінок (зразок подається в *додатку*);

б) починаючи з другої сторінки наводиться текст контрольної роботи з послідовним викладенням матеріалу відповідно до поставленого завдання. Завершують контрольну роботу загальні власні висновки автора, яких він дійшов у процесі роботи над темою;

в) список літератури, яка вивчається й цитується, складається або відповідно до порядку її використання, або в алфавітному порядку.

Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел, який наводиться в контрольній роботі, можна знайти у ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

¹ Титульний аркуш, зміст і список використаної літератури до обсягу основного тексту не входять!

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО

Кафедра філософії

**Контрольна робота на тему:
«ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРАВОВУ СФЕРУ»**

Виконав:
аспірант кафедри філософії
Герасименко Петро Васильович

Харків – 2023

Структура навчальної дисципліни
«Актуальні проблеми філософії права»

№ з/п	Тема	Усього годин	У тому числі:		
			лекції	практичні заняття	самостійна робота
Розділ 1. Світоглядно-теоретичні засади права - 84 години					
1.	Філософія права, її предмет, структура та значення для формування світогляду юриста.	14	2	2	10
2.	Методологія філософії права.	14	2	2	10
3.	Правовий позитивізм і правовий об'єктивізм як способи осмислення права.	14	2	2	10
4.	Класичні концепції природного права: парадигма суб'єктивності.	14	2	2	10
5.	Сучасні концепції природного права: парадигма інтерсуб'єктивності.	14	2	2	10
6.	Вітчизняна філософсько-правова думка	14	2	2	10
	Усього:	84	12	12	60
Розділ 2. Основні проблеми філософії права – 126 годин					
7.	Правова онтологія: природа і структура права.	14	2	2	10
8.	Правова антропологія: гуманістична природа права.	14	2	2	10
9.	Правова аксіологія: ціннісні засади права.	14	2	2	10
10.	Універсальне й культурне-особливе у ціннісному вимірі права.	14	2	2	10
11.	Правова епістемологія і правова герменевтика.	14	2	2	10
12.	Семіотика права.	14	2	2	10
13.	Філософія юридичної практики.	14	2	2	10
14.	Філософія правової відповідальності	14	2	2	10
15.	Філософські проблеми права в сучасному суспільстві	14	2	2	10
	Усього:	126	18	18	90
	Разом за дисципліну:	210	30	30	150